

УЧАСТЬ І. ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО В МІЖНАРОДНИХ КОНГРЕСАХ ІСТОРИЧНИХ НАУК: ОСОБИСТИЙ ДОСВІД ТА ЗАГАЛЬНЕ ВРАЖЕННЯ

Ковальчук Іван Васильович

ORCID ID: 0000-0002-2726-2866

канд. іст. наук, доцент кафедри історії України

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Україна

Окремий аспект наукової біографії І. Лисяка-Рудницького складає його участь у Міжнародних історичних конгресах та поїздка до СРСР, зокрема й в Україну.

Загалом Міжнародні історичні конгреси (Міжнародні конгреси історичних наук) є всесвітніми конгресами дослідників історії та суміжних наук, які скликаються кожні 5 років, починаючи з 1900 р., за винятком двох світових воєн [2, с. 714–715]. І. Лисяк-Рудницький був членом XI, XII і XIII конгресів, які проходили у Стокгольмі, Відні та Москві в 1960, 1965 і 1970 роках відповідно. У своїх спогадах та статтях дослідник описав враження та знакові моменти зазначених заходів.

XI Міжнародний історичний конгрес проходив у Стокгольмі упродовж 21–28 серпня 1960 р. Окрім суто наукових і професійних зауваг цей конгрес не отримав відображення у творчій спадщині І. Лисяка-Рудницького. Вчений лише побіжно відзначив (з великим здивуванням. – Авт.), що учасник від Радянської України Володимир Голобуцький не володіє жодною західною мовою [4, с. 409–418; 5, с. 428].

Більш епістолярно представленим в описах вченого є XII Міжнародний історичний конгрес, що проходив 29 серпня – 5 вересня 1965 р. у Відні. І. Лисяк-Рудницький зробив фундаментальне порівняння цих двох конгресів: «Головна різниця між стокгольмським та віденським конгресами полягала не в

цих технічних деталях, але в іншій політичній атмосфері. XI Міжнародний історичний конгрес стояв під знаком “холодної війни”. На ньому раз-у-раз доходило до ідеологічно-політичних сутичок... Тепер же у Відні історики зі східного блоку радикально змінили тон... Вони продовжували захищати відому марксо-ленінську догматику, але принаймні їхній тон не був такий агресивний, як у минулому; вони часто закінчували свої виступи примирливою заявою, що, мовляв, обмін думок між ученими різних країн корисний, не зважаючи на розходження у світогляді» [5, с. 419–420].

На віденському конгресі І. Лисяк-Рудницький мав зустріч із членом радянської делегації, директором Інституту історії АН УРСР, професором Кузьмою Дубиною. Для нього ця подія і сама особа К. Дубини стали своєрідним віддзеркаленням радянської системи історичної науки та місця в ній української складової. Так, вчений відзначив: «маємо справу не з “чистим”, “кабінетним” ученим, а з “науковцем-політиком”». Правда він відразу ж відзначив, що «це тип, зрештою, добре знайомий з американського академічного світу» [5, с. 427].

«Про інтелектуальні кваліфікації К. К. Дубини, – його освіту й начитаність, – не можу сказати нічого, крім одного: він не володіє жодною західною мовою». Із цього І. Лисяк-Рудницький зробив промовисте і змістовне узагальнення: «Отже маємо тут справу з суспільством, яке навіть у своїй інтелектуальній верстві ізольоване від зовнішнього світу. Закордонні подорожі, особисті зустрічі й контакти з чужоземцями, а навіть користування чужомовною літературою й досі не стали для українського підрадянського науковця щоденним хлібом. Чи треба кращого доказу тієї жахливої провінційности, що на неї засуджене українське культурне життя в УРСР?» [5, с. 428].

Щодо особистих та професійних якостей радянського делегата, вказано наступне: «При цьому проф. Дубина виявив себе як досвідчений диспутант, що зручно відбивав висунені закиди» [5, с. 428]. Підсумовуючи загальне враження від особистої зустрічі, І. Лисяк-Рудницький визначив: «Це людина з чималим

практичним розумом та життєвим досвідом. Не було помітно в ньому ані заляканости й розублености, ані чванькуватости й грубіянства, що творять звичайні атрибути радянських людей в контактах з зовнішнім світом. <...> Було відчутно в ньому, що він належить до провідної верстви радянського суспільства і має відношення до сфери влади. Приємно було познайомитися з цим представником українського “червоного дворянства”» [5, с. 429].

Зустріч з представниками історичної науки УРСР, поїздка окрім Відня і до Праги, де І. Лисяк-Рудницький контактував із українськими емігрантами стали поштовхом до сміливої акції діаспорних вчених та громадських діячів. Мова йде про підготовку, впродовж 1966–1967 рр. та публікацію так званої «Заяви» – колективного «документу політичної думки», яка адресувалася до української громадськості як в УРСР, так і на еміграції. 2 листопада 1967 р. текст «Заяви», який підписали 35 американських професорів українського походження був надісланий найвищим державним і партійним діячам СРСР та УРСР [1, с. 89–90]. Офіційної відповіді на цей документ отримано не було.

Несподіваного продовження ця справа набула 1969 р., коли влітку до Нью-Йорка приїхав проректор із міжнародних зв'язків Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка Гліб Цветков. Він зустрівся із українськими діаспорними науковцями та обговорив можливість налагодження контактів між ними та радянськими науковцями в УРСР. Представником еміграційних кіл на цих переговорах виступив І. Лисяк-Рудницький. З ним Г. Цветков обговорював можливість приїзду групи американських професорів українського походження у Радянську Україну для читання лекцій та зустрічей з місцевими вченими. Деталі цієї подорожі мали узгодити під час участі І. Лисяка-Рудницького в XIII Міжнародному історичному конгресі в Москві та подальшої подорожі до Києва [3, с. 625].

Московський конгрес істориків відбувався 16–23 серпня 1970 р., у його роботі загалом взяли участь майже 3,5 тис. делегатів. Засідання конгресу проводилися у будівлях Московського державного університету імені М. В. Ломоносова. Робота

конгресу була позначена конфронтацією між радянськими та західними істориками. Найчисельнішою, після радянської, була делегація вчених із США, членом якої був І. Лисяк-Рудницький. «Враження від радянського побуту: сірість, убожество, побутова відсталість» – такі нотатки зробив І. Лисяк-Рудницький після першого «знайомства» з радянською столицею [3, с. 626]. Окрім участі у засіданнях сесій конгресу, його організатори наповнили дозвілля делегатів рядом екскурсій, відвідувань культурно-мистецьких заходів. «Підсумки вражень від Конгресу: <...> – Рівень доповідей, які були розповсюджені задалегідь, не здався мені надто високий, у всякому разі я не знаходив там відкриття і нових ідей. <...> Явно переважають науковці з СРСР та соціалістичних країн. <...> На Конгресі було мало визначних американських учених – точніше, якщо вони взагалі приймали участь у Конгресі, то тільки в ролі глядачів. – В галузі, яка мені близька – російська і східноєвропейська історія – читав доповідь тільки один американець, Richard Pipes (Річард Пайпс. – Авт.).

Загальні враження від Москви – технічна відсталість і бюрократична волокіта; порядок, дисципліна, чистота; імперський стиль» [3, с. 633].

Після перебування у Москві, І. Лисяк-Рудницький вирушив до Києва у справі налагодження подальших контактів із українською стороною. Перебуваючи протягом тижня наприкінці серпня 1970 р. в Києві він провів численні переговори та мав офіційного та неофіційного рівня зустрічі з українськими радянськими науковцями. Врешті-решт у міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти УРСР була узгоджена така програма візиту: «Поїздка групи професорів (15 осіб. – Авт.) відбудеться в червні 1971. Місця: Київ, Львів і, мабуть Харків» [3, с. 642].

Поїздка американських вчених українського походження до Радянської України, попередньо запланована на червень 1971 р. не була реалізована. Ініціативна група з американської сторони наприкінці грудня 1970 р. надіслала листа до представника Української РСР в ООН Івана Хміля із викладенням плану поїздки. Але радянська сторона відступила від попередніх

домовленостей, а на початку березня 1971 р. з Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка надійшла негативна відповідь. «Була кинута ось така фраза в наш бік: “Они хотят пробить брешь в стене нашей крепости!”» [3, с. 91–92].

Отже, участь І. Лисяка-Рудницького у Міжнародних конгресах історичних наук, окрім наукових здобутків, стала цінним джерелом для розуміння загальної атмосфери цих заходів і опису громадянином США радянської повсякденної дійсності та соціальної системи.

Список використаних джерел:

1. Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (нарис інтелектуальної біографії). *Сучасність*. 1994. № 11. С. 73–96.
2. Ісаєвич Я. Д. Міжнародні конгреси істориків. Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 6: Ла–Мі / гол. редкол. В. А. Смолій. Київ: Наук. думка, 2009. С. 714–726.
3. Лисяк-Рудницький Іван. Щоденники / Програма дослідження модерної історії та суспільства України імені Петра Яцика; Інститут історичних досліджень львівського національного університету імені Івана Франка; Канадський Інститут Українських Студій Університету Альберти. Київ: Дух і Літера, 2019. 696 с.
4. Лисяк-Рудницький І. Дискусійні виступи на Міжнародному історичному конгресі. *Історичні есе*: в 2 т. Т. 2. / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. Київ: Основи, 1994. С. 409–418.
5. Лисяк-Рудницький І. Довкола Міжнародного історичного конгресу у Відні. *Історичні есе*: в 2 т. Т. 2. / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. Київ: Основи, 1994. С. 419–435.